

Tri vzdušné zámky na Eselbergu

Bratislava, hlavné mesto Slovenska, nemá dodnes hvezdáreň, ani planetárium. V poslednej pätine storočia je toto biele miesto na kultúrnej mape metropoly pod Kamzíkom prinajmenšom európskou raritou. V minulom roku začali stavať veľkú hvezdáreň už aj v Tirane. Nemajme však, aspoň na začiatku nášho rozprávania, príliš veľké, európske oči. Topografia slovenských hvezdární a planetárií svedčí o tom, že viaceré slovenské mestá oveľa lepšie doceňujú potrebu týchto špecifických kultúrnych stánkov, ako Bratislava.

Pravdaže, štatistický výpočet astronomických objektov nemusí byť rukolapným dôkazom ich naozajstnej potreby. Rozhodne presvedčivejší je výpočet neodškriepiteľného rastu záujmu o astronómiu a príbuzné prírodné vedy v gravitácii existujúcich hvezdární a planetárií, vyjadrený počtom aktívnych astronomických krúžkov i rôznorodosťou najrozličnejších podujatí a akcií. Rovnako fakt, že vo viacerých mestách začali astronómia amatéri stavať svoje hvezdáreň v rámci akcie Z vlastnými rukami, svedčí o tom, že hvezdáreň nestavajú na hrebeni dočasnej módnjej vlny, a teda nie sú produktami kampane, či plodmi medziokresného prestížneho súťaženia, ale skutočnou potrebou človeka dvadsiateho storočia. V Kysuckom Novom Meste si miestni amatérski astronómia s podporou mestských a okresných orgánov, ako i závodu ZVL, postavili hvezdáreň za necelých sedem-

EUGEN GINDL

sto tisíc korún! Vo Východoslovenskom kraji budú mať začiatkom budúceho desaťročia hvezdáreň v každom okresnom meste. Navyše, popri Prešove a Košiciach budú planetáriá v Michalovciach, Moldave i v Humennom. Kvalifikované posádky hvezdární vo viacerých mestách vykazujú hodnotnú pozorovateľskú činnosť.

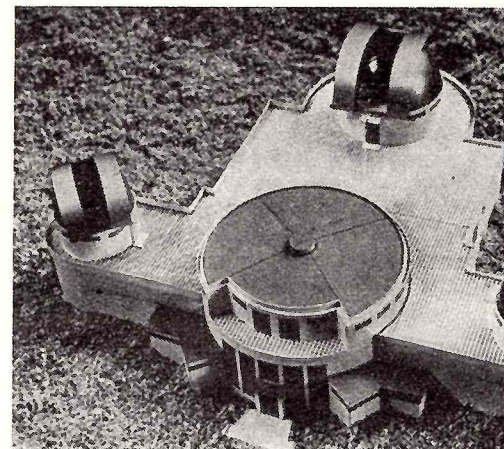
Iba v Bratislave sa lady nehýbu. Astronomický úsek pri bratislavskom Parku kultúry a oddychu, pokúša sa v provizórnych podmienkach už bezmála tridsať rokov suplovať v polmiliómovom veľkomeste funkciu hvezdáreň. Nadšenie a vynachádzavosť pracovníkov AÚ PKO prilákali za ten čas na nábrežie Dunaja už vyše trištvrté milióna návštevníkov. Pri stodesaťmilimetrovom ďalekohľade (taký má dnes už ne jeden astronóm amatér) vystriedalo sa už od konca päťdesiatych rokov niekoľko generácií mladých fanúšikov astronómie. Dvojčlenná posádka Astronomického úseku PKO však v daných podmienkach zďaleka nemôže vyvíjať takú činnosť ako napríklad šesťnásť zamestnancov prešovskej hvezdáreň a planetária. Dokonca hvezdáreň vo Svidníku má o jedného zamestnanca viac ako Bratislavčania.

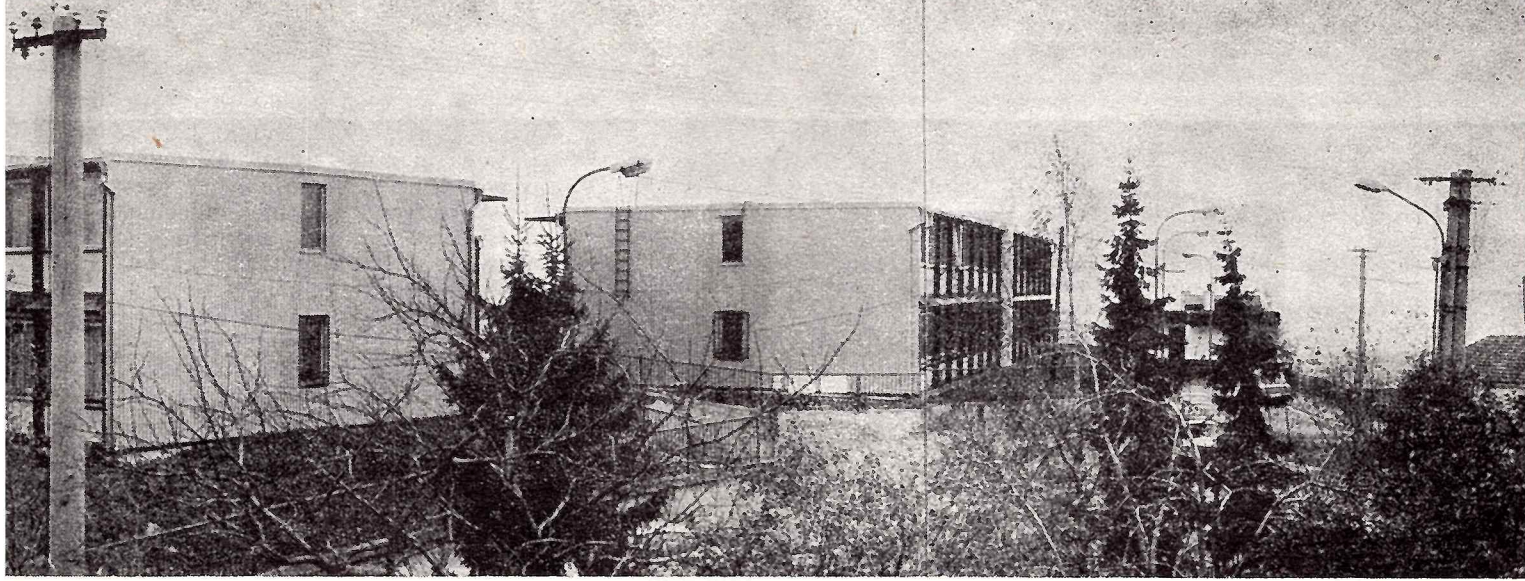
Hlavné mesto Slovenska čaká na dôstojnejší astronomický stánok, ale ten je zatiaľ skôr vzdušným zámkom, ako reálnou vidinou. Od posledného seriózneho po-

kusu o stavbu hvezdáreň uplynulo už štvrté storočia. Od prvého pokusu už päťdesiat rokov... Na základe existujúcich dokumentov, najmä zápisníc, korešpondencie a projektov z archívu Slovenskej astronomickej spoločnosti, ako i výpovedí svedkov, ktorí sa na troch bratislavských pokusoch o stavbu hvezdáreň podieľali, pokúsili sme sa zrekonštruovať históriu i príčiny tejto neradostnej skutočnosti.

PRVÝ POKUS: PAVILÓN NA ESELBERGU

Keď sa to tak zoberie, Bratislava už jednu hvezdáreň mala. Totiž hvezdáreň: bola to skôr hvezdárníčka, ktorú jej stavitelia a užívatelia nazývali trochu honosne „náš pavilón“, alebo žartovne „náš vagón“. Neveľká, obdĺžnikovitá stavba stála nad Dunajom, niekoľko sto metrov západne od hradu, na návrší prešburácky zvanom Eselberg, či Somársky vrch. Cez víkendy držal službu vysokoškolský Jozef Ambruš, jeden zo zakladajúcich členov Štefánikovej astronomickej spoločnosti slovenskej, založenej v roku 1936,

ktorá pavilónik na vlastné náklady postavila.

RNDr. Jozef Ambruš, pedagóg na Pedagogickej fakulte UK v Bratislave:

„Spoločnosť mala vyše tisíc členov. Ja som mal legitimáciu číslo 529. Členmi Spoločnosti však neboli iba jednotlivci, ale aj rozličné štátne korporácie a inštitúcie. Najmä krajské úrady a mestské či obecné rady. Zápisné bolo pomerne vysoké, tisíc korún československých, ale Spoločnosť tak mala hneď od začiatku kapitál, ktorý umožňoval realizovať aj smelšie plány. Hneď po založení sme si ako **hlavný cieľ** vytýčili stavbu dôstojnej hviezdárne v Bratislave. Pozemok na Eselbergu sme si vybrali vzhľadom na jeho výhodnú polohu. Bokom od svetiel Bratislavy, s otvoreným južným obzorom bol Somársky vrch pre stavbu hviezdárne ako stvorený. Pozemok sme od mesta kúpili bez ťažkostí, našli sme renomovaného architekta. Architekt Lehotský, neskôr člen Spoločnosti, v krátkom čase vypracoval nielen ideový návrh, ale aj kompletnú projektovú dokumentáciu hviezdárne. Riešenie sa nám všetkým páčilo. Na stavbu sme však potrebovali

zohnať peniaze. Vydali sme brožúrku, v ktorej sme vysvetlili význam hviezdárne a rozposlali sme ju všetkým úradom i jednotlivcom, ktorí mohli prispieť do celonárodnej zbierky. Brožúrka zabraľa: zo všetkých kútov Slovenska prichádzali na účet Spoločnosti peniaze. Niektoré mestá prispeli v priebehu rokov hotovosťou aj desať tisíc korún. Nechceli sme však čakať, kým sa zozbiera kapitál, ktorý by umožnil začať a v krátkom čase aj dokončiť stavbu hviezdárne. Chceli sme aspoň provizórny stánok. Od firmy Zeiss-Ikon v Jene sme kúpili stodesaťmilimetrový refraktor (ten istý, ktorý je dnes v PKO) a postavili sme preň v roku 1938 v priebehu niekoľkých mesiacov nevelký pavilón na Eselbergu. Bol to vlastne taký vagón, ktorého strecha sa dala odsúvať rumpálom. Pozorovali sme úkazy na nočnej oblohe, ale aj Slnko. Ja som mal na starosti aj meteorologické prístroje. Najradšej som chodil do služby v nedeľu. Bratislavčania, už krátko po otvorení našej hviezdárničky, prichádzali na Eselberg v hojnom počte. Pamätám sa, že v nedeľný podvečer som tam mával aj päťdesiat ľudí. Často nás

Táto stavebná parcela na Somárskom vrchu čaká na bratislavskú hviezdárňu už 48. rok. Hoci tu už stoja iné (montované) budovy, územný plán rozvoja Bratislavy stále ešte počíta s vybudovaním hviezdárne na tomto mieste. ▲

navštevovali najmä študenti z najrozličnejších škôl...“

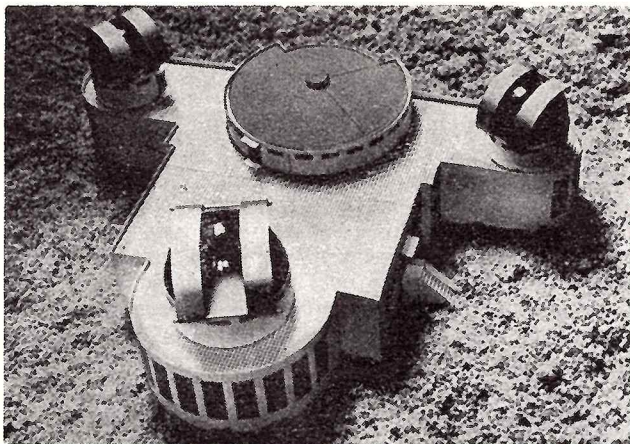
Idyla na Eselbergu však trvala iba necelý rok. V jeseni 1938 vpadol Hitler do Rakúska a pripojil ho k Ríši. Vláda Československej republiky vyhlásila všeobecnú mobilizáciu. Bratislavskí astronómovia museli pavilón na Eselbergu, ako dôležitý strategický bod, vypratať. Namiesto nich, až do konca vojny, usadili sa vo „vagóne“ vojaci.

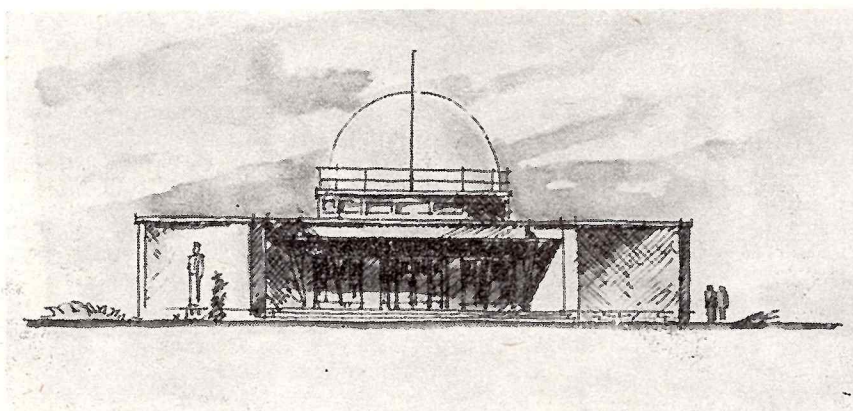
To všetko sa zbehlo v čase, keď Štefánikova astronomická spoločnosť slovenská mala na svojom konte vyše dvoch miliónov zväčša vyzbieraných korún. Stavbu hviezdárne na Somárskom vrchu však Spoločnosť musela odložiť na neurčito. Z vyzbieraných peňazí však naša astronómia nakoniec ošoh mala. Zásluhou RNDr. Bečvářa, klimatológa, predišponovali sa peniaze Spoločnosti uprostred vojny do Vysokých Tatier, na stavbu observatória na Skalnatom Plese. Tam neskôr previezli i demontované astronomické a meteorologické prístroje po evakuácii observatória v Starej Ďale. Takto, vlastne ani nie neúspešne, skončil prvý pokus o postavenie bratislavskej hviezdárne.

DRUHÝ POKUS: PÄT IDEOVÝCH NÁVRHOV

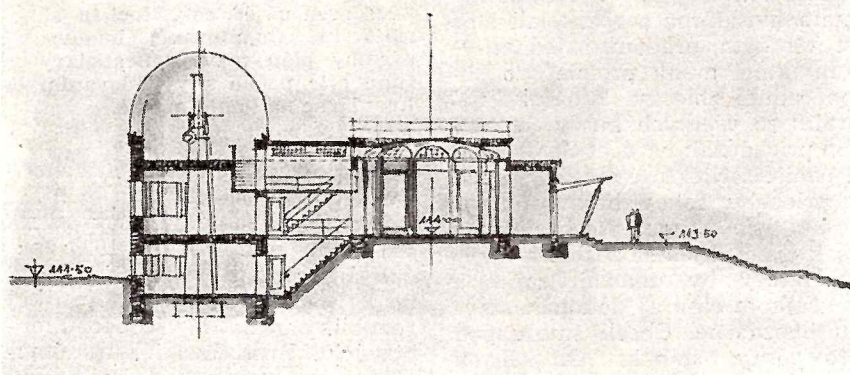
Po vojne bol pavilón na Eselbergu v ruinách. Spoločnosť však rýchlo obnovila ochabnutú činnosť. Predseda, dr. Papánek oznámil, že ďalekohľad i ostatné prístroje má doma v úschove. Zápisnice zo zasadaní Spoločnosti v po vojnovom období svedčia o tom,

Takto vyzerala maketa hviezdárne, ktorú pre Štefánikovu astronomickú spoločnosť slovenskú naprojektoval v roku 1938 architekt Lehotský. Aj na makete vidieť, že táto trojkupolová hviezdárňu by bola i dnes ozdobou Bratislavy a pýchou slovenskej architektúry. Vojnové udalosti však stavbu hviezdárne znemožnili.

Dve ukážky zo štúdie hvezdárne o ktorú sa bojovalo na prelome 40. a 50. rokov. Bola to úspornejšia varianta predvojnového projektu arch. Lehotského. Stavoprojektom odhadnuté náklady však prevýšili kvótu podlimitnej stavby a tak stavba hvezdárne napokon z plánu výstavby MsNV vypadla.

že staronoví členovia si hneď na prvých zasadnutiach opäť ako hlavnú úlohu vytýčili postavenie bratislavskej hvezdárne. Ani dobrozdanie dr. Bečvářa však nepomohlo nakloniť zodpovedné úrady. V zápisnici sa o tom píše s lakonickým zatrpknutím: „K ľútosti musíme poznamenať, že u rozhodujúcich činiteľov nenašli sme potrebné pochopenie pre naše kultúrne snaženie vzdor tomu, že kultúrni činitelia túto našu snahu podporovali...“

Jedným z najvplyvnejších činiteľov, čo podporovali stavbu bratislavskej hvezdárne, bol vtedajší povereník školstva a kultúry, básnik a publicista Laco Novomeský.

Po februárových udalostiach sa Spoločnosť obracia na Ústredný národný výbor mesta Bratislavy. Svoju žiadosť podopiera dvomi alternatívnymi projektami, ktoré opäť vypracoval architekt Lehotský. Na prezidiálneho šéfa ÚNV, dr. Jána Lehkého, urobili významné projekty veľký dojem. Iniciatívne navrhuje, aby projektant zväčšil priemer kupol tak, aby sa dali využiť kupoly zo Starej Dály. To bolo sľubné. V apríli 1949 však Spoločnosť dostáva od prezídia ÚNV správu, v ktorej sa oznamuje, že Technické oddelenie ÚNV nemôže pojať stavbu do plá-

nu. Dôvody sa neuvádzajú, ale možno predpokladať, že to boli dôvody najskôr finančné, lebo vzápätí začína Spoločnosť organizovať verejnú zbierku.

Od Povereníctva školstva a kultúry žiada Spoločnosť v roku 1949 dobrozdanie na predaj pamätných tehličiek, ktoré by dostal každý, kto prispel do zbierky. V roku 1950 vydáva „pamätný spis“, ktorý rozposiela všetkým zodpovedným činiteľom verejného života. Ako „bezpodmienečnú nutnosť“ postuluje stavbu bratislavskej hvezdárne aj XIV. riadne valné zhromaždenie ŠASS v tom istom roku. V hlavnej správe sa okrem iného argumentuje ôsmimi novými hvezdárňami v Čechách a na Morave, ktoré sa krátko pred tým otvorili, alebo boli v štádiu dokončenia.

„Nesmieme vylúčiť ľud z pohľadu na hvezdárne alebo ďalekohľadom, ktorý otvára oči a rozum vedeckému svetonázoru.“ Takto zodpovedne, na výške doby argumentuje sa v uznesení zjazdu ŠASS. Líniu zjazdu vo veci hvezdárne popularizujú a vysvetľujú aj početné články, ktoré v tom čase členovia Spoločnosti napísali do vtedajších novín. Najväčší ohlas vzbudili články „Zanedbaná astronómia“ a „Pole naozaj neorané“.

Napísal ich člen Spoločnosti, profesor Krmešský. Architekt Lehotský sa podujal vyhotoviť ďalší, v poradí už tretí projekt hvezdárne. Tentokrát už nie zadarmo. Spoločnosť mu zaň postupne vyplatila päťtisíc korún. Nie s ľahkým srdcom: v zápisnici sa spomína, že pri vyplácaní ktosi z prítomných členov Spoločnosti poznamenal: „Kde máš tašku? V rukách toľko peňazí ani neunesieš...“

Šetrnosť Spoločnosti bola namieste, pretože pripravovaná zbierka sa nekonala a na pamätný spis o hvezdárni došlo iba zopár odpovedí z bratislavských vysokých a stredných škôl. O niečo neskôr prichádza povzbudenie Prírodovedeckej fakulty slovenskej univerzity. Vedenie univerzity prichádza s návrhom postaviť hvezdárňu spoločne. A tak Spoločnosť naďalej platí nájomné za pozemok na Somárskom vrchu. V roku 1951, na XV. valnom zhromaždení ŠASS, rozhoduje sa Spoločnosť bojovať ďalej. Stavebný materiál na hvezdárňu má sa brigádnicke vydolovať z búračiek, opäť sa rokuje o prevezení kupol zo Starej Dály. Spoločnosť hľadá dočasný prístrešok. S Ústredným národným výborom rokuje o pridelení konfiškovaného domu na Búdkovej ceste, ale bez úspechu.

V rovnakom čase vzniká štvrtý a piaty ideový návrh. Oba vychádzali zo starších Lehotského projektov a boli vlastne iba ich úspornejšími variantami. Na rozpracovávaní ideových návrhov sa významne podieľal člen Spoločnosti Kornel Bézay, v neskorších rokoch hlavný bojovník za bratislavskú hvezdárňu. Najmä vďaka jeho iniciatíve došlo napokon k tomu, že Krajský národný výbor v roku 1952 poveril Stavoprojekt vypracovaním definitívneho projektu bratislavskej hvezdárne. Na projektoch sa začalo robiť, ale k ich realizácii nedošlo. V neposlednom rade preto, že začiatkom roka 1953 Štefánikova astronomická spoločnosť slovenská zanikla a niekoľko rokov nebolo na Slovensku organizácie, ktorá by ju mohla v jej snažení zastúpiť.

TRETÍ POKUS: ZAČALO SA UŽ STAVAŤ

Nová nádej pre bratislavskú hvezdárňu vznikla až v roku 1958. Primátori Prahy a Bratislavy navštívili Lipský veľtrh. V jednej z výstavných hál ich mimoriadne upútalo zariadenie, ktoré pre moderné planetárium vyrobili v Jene. Obaja sa rozhodli, že Praha i Bratislava si v dobe začínajúcich letov do vesmíru moderné planetá-

riá zaslúžia. Priamo na veľtrhu podpísali záväzné objednávky.

S objednávkou zariadenia pre planetárium ožili i nádeje bratislavských fanúšikov astronómie. Neboli neoprávnené: nikto nemohol predpokladať, že zariadenie za päť miliónov korún ostane osemnásť rokov nerozbalené v sklade, hoci budova, v ktorej malo byť inštalované, nepredstavovala vo výpočtoch projektanta ani polovicu tejto hodnoty. Naopak, všetci nadšenci sa oprávnené domnievali, že popri planetáriu sa skôr alebo neskôr postaví aj dôstojná hviezdáreň.

Treba povedať, že v druhej polovici päťdesiatych rokov sa už vákuum po zániku ŠASS začalo pomaly vyplňať. V Prešove, v Humennom, v Hlohovci i v Leviciach začali pracovať prvé ľudové hviezdárne. Rozmach amatérskej astronómie (v r. 1958 pracovalo niekoľko desiatok astronomických krúžkov) začal koordinovať Poradný zbor pre amatérsku astronómiu, ktorý pracoval pri Osvetovom ústave. Problém bratislavskej hviezdárne sa na zasadaniach výboru neraz prejednával.

V roku 1958 otvorili pri bratislavskom PKO astronomický úsek, ktorý prevzal pozostalosť po zaniknutej Spoločnosti, vrátane stodesiatmilimetrového ďalekohľadu. Kornel Bézay, duša astronomického úseku, chápal túto skromne vybavenú ustanovizeň ako provizórne, dočasné riešenie, kým sa nevybuduje nová hviezdáreň. Činnosť, ktorú v tom čase na Úseku rozprúdil, zaslúži si však plné uznanie. Kornel Bézay nechcel prísť do novej hviezdárne s prázdnyimi rukami. Všetomže sa usiloval vytvoriť okolo seba skupinu

astronomických nadšencov, ktorých činnosť bola zárukou produktívneho využitia novej hviezdárne i pádnym argumentom v bojoch za jej postavenie. Preto podráždene reagoval aj na článok dr. Pajdušákovvej, ktorá horliac za hviezdárne, za tieto „chrámy svetonázorovej výchovy“ vyslovila poľutovanie, že bratislavskí astronómia amatéri sa musia „v dobe letov do vesmíru tiesniť v takej búde“. Kornel Bézay bol na svoje pracovisko hrdý, ale napriek tomu, alebo práve preto sa v tých rokoch najiniciatívnejšie angažoval za vec hviezdárne.

Kornel Bézay nebol architekt, ale vedel rozmýšľať veľkoryso. Vedel, že hviezdáreň pre hlavné mesto treba naprojektovať nie z hľadiska momentálnych potrieb, ale s prihliadnutím na očakávaný dynamický rozvoj Bratislavy, a ako sa vtedy zdalo, i všeobecný rozvoj amatérskej astronómie. Budúca hviezdáreň, dôvodil, musí byť na úrovni aj po roku dvetisíc. Už od začiatku päťdesiatych rokov spolu s ďalšími nadšencami celé roky vylepšoval a prepracovával zdedené ideové návrhy z archívov ŠASS. Keď napokon skrachoval aj tretí pokus postaviť bratislavskú hviezdáreň, našli sa hlasy, ktoré neúspech pripísali na vrub Bézayovej neústupčivosti. Bézay chcel postaviť poriadnu hviezdáreň, nie zliepať ju celé roky po kúskoch. Napriek tomu súhlasil s návrhmi, podľa ktorých sa jednotlivé objekty hviezdárne s planetáriom mali stavať etapovite.

Bézayove snaženia podporil i zakladajúci zjazd novozaloženej Slovenskej astronomickej spoločnosti v roku 1959. Na zjazde sa vytvorila komisia, ktorú zjazd po-

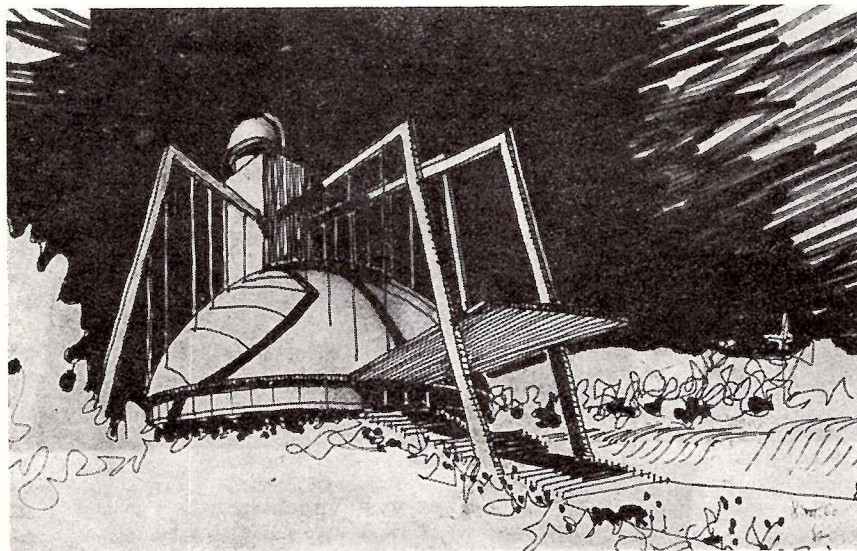
veril vypracovaním memoranda. V memorande mala zdôvodniť potrebu bratislavskej hviezdárne.

V roku 1960 došlo z Jeny zariadenie pre planetárium, ktoré dovtedy, rovnako ako hviezdáreň, neexistovalo ani na papieri. Uskladnili ho v skladoch Meopty v Krasňanoch, v prístave a v PKO. Znepokojený primátor, Ján Šebík, zvolal kvôli hviezdárni s planetáriom krízový štáb. Na celkovú situáciu si dnes spomína takto:

„Počas môjho pôsobenia vo funkcii primátora sme v Bratislave zápasili s veľkými problémami. Kritická bola najmä bytová situácia, veľké úsilie sme vynakladali i na rekonštrukciu bratislavského hradu. Napriek tomu mala hviezdáreň podporu najvyšších stranických a vládnych orgánov. Najmä stanovisko ÚV KSS bolo jednoznačné: Bratislava potrebuje hviezdáreň ako dôležité centrum formovania vedeckého svetonázoru. Iba preto sme mohli v Lipsku objednať planetárium, iba preto sme reálne uvažovali o stavbe hviezdárne.

Pamätám sa, že niekedy v roku 1960 ma na radnici navštívila dr. Pajdušáková. Dnes sa už nepamätám, či s memorandom zakladajúceho zjazdu SAS. Fakt je, že krátko na to Mestský národný výbor spolu s PKO záväzne objednali v Stavoprojekte vypracovanie projektovej úlohy i vykonávacieho projektu nielen pre planetárium, ale i pre hviezdáreň...!

Náklady boli vyčíslené na trinášť miliónov korún: 3 milióny na planetárium, desať miliónov na hviezdáreň. Medzi bratislavskými astronómami zavládla radosť. V tej chvíli si sotva kto vedel predstaviť, že o rok neskôr, už po schválení projektu, nestihnú buldozéry a bagre Pozemných stavieb dokončiť ani výkop základov. Pravda, vyskytli sa i názory, ktoré spochybňovali vhodnosť miesta na Eselbergu. Najmä profesionálni astronómia argumentovali tým, že bratislavský obzor je (a v budúcnosti bude ešte viac) znečistený svetelnými a priemyselnými výronmi hlavného mesta. Dôvodili, že seriózne astronomické pozorovania sa v takýchto podmienkach nebudú dať robíť. Astronómom amatérom, hovorili, by úplne stačil aj skromnejší stánok. Tieto názory sa neskôr premietli aj do odbornej expertízy, ktorú neskôr, už po podpísaní zmluvy so Stavoprojektom, vyžiadala Mestský národný výbor od Astronomického ústavu Slovenskej akadémie vied. Argumenty expertízy projekt hviezdárne nepodporili, najmä ak uvážime, že z hľadiska základnej

Ukážka projektovej štúdie hviezdárne s planetáriom, ktorú na základe objednávky MsNV vypracoval v roku 1961 ing. arch. Ján Sturmayer. Vestibul planetária mala s PKO spájať sedačková lanovka.

Astronomický úsek pri bratislavskom PKO už bežmála tridsať rokov supluje v provizórnych podmienkach funkciu hvezdárne. Na snímke z roku 1961 vidíme pozorovanie zatmenia Slnka, ktoré pre bratislavskú verejnosť pripravili na dunajskom nábreží pracovníci AÚ PKO.

funkcie ľudovej hvezdárne nie sú odborné pozorovania hlavnou náplňou práce. Ale to už opäť predbiehame.

Kde bol pes zakopaný?

Keď MsNV a Stavoprojekt podpísali hospodárske zmluvy, v ateliéri Ing. arch. Švanigu sa pustili do roboty. Najväčšiu prácu na projekte odviezol Ing. arch. Ján Sturmayer, neskôr známy architekt Vysokých Tatier. Dnes už je na dôchodku, ale jeho kolegovia i žiaci spomínajú, že Sturmayerove názory na architektúru vždy najmenej o dvadsať rokov predbiehali skutočnosť. Niežeby neboli v daných podmienkach realizovateľné, naopak: architektovi Sturmayerovi sa neraz podarilo aj v realizovaných stavbách predznačiť z hľadiska funkcie i estetiky budúci trend. Tak tomu bolo aj v prípade bratislavskej hvezdárne s planetáriom. Na peripetie okolo nerealizovaného projektu hvezdárne a planetária si dnes Ján Sturmayer spomína takto:

Ing. arch. Ján Sturmayer: „Projekty hvezdárne architekta Lehotského sa mi do rúk nedostali. Zoznámil som sa však s predstavami a nákresmi Kornela Bézayho. Potreboval som však vedieť, ako sa podobné stavby robia vo svete. Navštívil som niekoľko hvezdární a planetárií v Poľsku a NDR... Postupne som si vytváral predstavu, ako by mal celý objekt vyzerať, ako ho zasadiť do terénu... Podľa môjho názoru bolo miesto na Eselbergu ideálne. Jednak z hľadiska už vtedy známych urbanistických výhľadových plánov

rozvoja mesta, dnes by hvezdárňou stála takmer v strede Bratislavy, jednak s prihliadnutím na kompletizáciu rekreačnej zóny, ktorú by PKO s hvezdárňou vytvárali spolu s botanicou a zoologickou záhradou...“

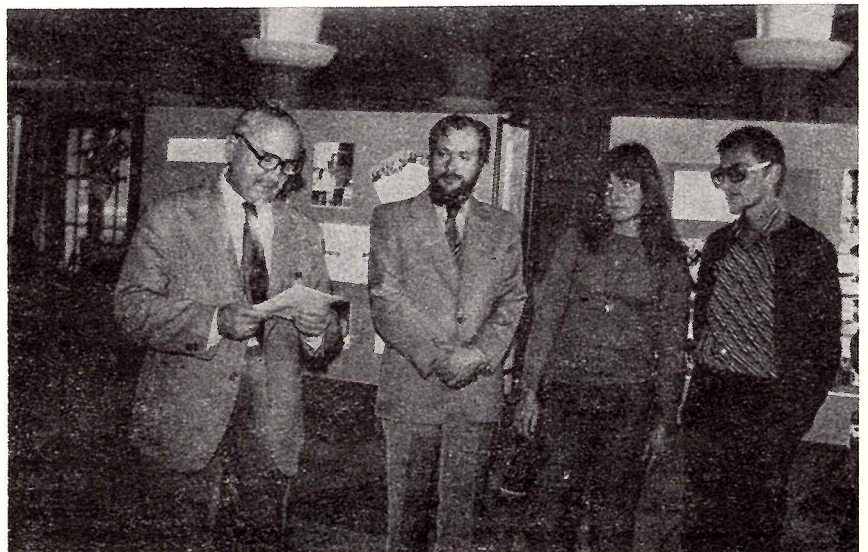
Projekt, z ktorého zachovalo sa iba niekoľko štúdií, bol naskutku originálny a do detailov premyslený. Ing. Sturmayer nezabudol dokonca naprojektovať lanovku, ktorá by pohodlne dopravila návštevníkov rovno zo zastávky električky vyviezla na Somársky vrch, priamo do vestibulu planetária. Projekt bol bez pripomienok schválený, ale ako už vieme, sotva Pozemné stav-

by sa pustili do pripravovaných prác, kompetentné orgány stavbu pozastavili. Zdôvodnenie: hvezdárňou je naprojektovaná ďaleko od mesta. Nie ľudia za hvezdárňou by mali chodiť, argumentovali, ale hvezdárňou za ľuďmi. Nové, vhodnejšie miesto sa však nenašlo. Čerstvý výkop na Eselbergu začal zarastať burinou. Pol milióna korún sa preinvestovalo zbytočne. Primátor Ján Šebík bol v tom čase už poverený inou funkciou, ale pozastavenie stavby ho aj tak škrelo. Najčastejšie dôvody, ktorými sa dodnes vysvetľuje pozastavenie stavby, však neakceptuje:

— Skôr, ako bol projekt definitívne schválený, vyjadrili sa k nemu všetky kompetentné orgány. Vráťame vojakov. Nepamätám sa, že by mali sebemenšie námietky. Hvezdárňou s planetáriom boli zaradené do plánu tretej päťročnice bez akýchkoľvek pripomienok. Čo teda zmarilo, už do tretice, stavbu hvezdárne? Predpokladajme, že 13 miliónov z rozpočtu MsNV, uvoľnených na stavbu hvezdárne s planetáriom, škrtli z plánu v rámci úsporných opatrení začiatkom tretej päťročnice. V tom prípade by bol skromnejší projekt, povedzme za štyri milióny, s možnosťou návaznosti voči úsporným opatreniam zaiste odolnejší. Mal vari Kornel Bézay veľké oči? Bol by sa skromnejší projekt realizoval?

Dr. Jozef Pokorný, začiatkom šesťdesiatych rokov inšpektor Odboru kultúry na MsNV, v neskorších rokoch jeho vedúci, vidí dôvod pozastavenia ináč:

Dr. Jozef Pokorný: „Každý finančný plán, či na rok, alebo na päťročnicu, sa škrtá i dopĺňa podľa toho, aké spoločenské či sku-

Kornel Bézay, dlhé roky jediný pracovník Astronomického úseku PKO (na snímke vľavo) pri otvorení astronomickej výstavy vo vestibule PKO, sa hvezdárne, za ktorú celý život bojoval, nedožil.

pinové záujmy sa dostávajú do popredia. Na pôde MsNV sa však nikdy nehovorilo o alternative menšej hvezdárne. Možno bola chyba, že na rozhodujúcich rokovaníach astronomická obec nemala „koncového hráča“. Človeka, ktorý by v pravý čas a na pravom mieste predniesol v prospech veci presvedčivé argumenty. Iná záujmová skupina tam koncového hráča mala a ten sa presadil na úkor hvezdárne a planetária. Politické orgány, ktoré nakoniec museli pozastavenie stavby vysvetliť, dostali všetko na papieri aj s patričným zdôvodnením...“

Podcenil azda Kornel Bézay pred prevzatím funkcie vedúceho

Dr. Ján Štohl: „Keď sa schvaľuje stavba za trinásť miliónov korún, a to boli v tých časoch veľké peniaze, nie je div, že sa pri zodpovednom posudzovaní vyskytnú aj námietky. A najmä ak ide o veci, ktorých zanedbanie by sa po skončení stavby už iba ťažko naprávalo. Pamätám sa, že v astronomických kruhoch sa neraz diskutovalo, či je zvolené miesto naozaj vhodné... Zatiaľ čo amatéri chceli mať hvezdáreň čím bližšie k centru, profesionálni astronómovia navrhovali a hľadali odľahlejšie miesto, vhodné aspoň pre niektoré odborné pozorovania. Všetci však hvezdáreň chceli. Nie je vylúčené, že sa rozdielnosť ná-

mického úseku PKO pri vyhľadávaní vhodných miest pre hvezdárne vo všetkých štyroch bratislavských obvodoch. V polovici sedemdesiatych rokov tlmočia poslanci z viacerých volebných obvodov návrhy občanov zaradiť do volebných plánov hvezdárne. **Dr. Katarína Maštenová**, ktorá od smrti Kornela Bézayho vedie AÚ PKO, spomína na „hvezdársku konjunktúru“ v druhej polovici sedemdesiatych rokov takto:

Obvody v tom čase mali peniaze na postavenie menších hvezdární, mali i záujem postaviť ich, ale náklady boli pre stavbu v rámci akcie Z príliš vysoké. Taká stavba nesmie vysočiť nad limit dvoch miliónov korún. Pre štvrtý obvod som vytipovala niekoľko vhodných miest: v Líščom údolí, nad Lamačom, pri Devíne. Najreálnejšou sa ukazovala stavba na „trojke“, ale kvôli spomínaným obmedzeniam sa za päť miliónov určených na hvezdáreň postavila napokon strelnica...“

Vzdušný zámok na Eselbergu sa však ešte celkom nerozplynul. Potrebu hvezdárne lakonicky a monotónne pripomínajú zápisnice Slovenskej astronomickej spoločnosti: V uznesení posledného, IX. zjazdu SAS sa požaduje: „Vyvinúť maximálne úsilie o realizáciu hvezdárne a planetária v Bratislave. Nový predseda Spoločnosti RNDr. Pavel Paľuš, CSc., považuje stavbu bratislavskej hvezdárne za jeden z hlavných programov SAS pri SAV. Ideový zámer, ktorý vypracuje zvolená komisia, postúpi SAS na kompetentné miesta. Kruh sa uzavrel. Všetko sa začína od začiatku...“

RNDr. Ján Štohl, CSc., je dnes členom komisie, ktorá má spomínaný ideový návrh vypracovať. Ako vidí osud bratislavskej hvezdárne?

Dr. Ján Štohl: „Bolo by smutné, keby sme ani teraz nepochodili. Nechápem však, v čom je vlastne problém. Máme vyvíjať iniciatívu, a vždy znova a znova dokazovať, že hvezdáreň v Bratislave chýba? To predsa každý vie. Národný výbor mesta musí postaviť problém jednoznačne: Potrebuje Bratislava hvezdáreň alebo nie? Ak áno, potom kompetentní činitelia mesta istotne nájdu spôsob, ako tento vleklý problém vyriešiť. Nazdávam sa, že náhradné riešenie, ako stavby mini-hvezdární po obvodoch, či prípadné pridruženie planetária do polyfunkčného komplexu kultúrneho strediska, stavbu dôstojnej hvezdárne pre Bratislavu nijako nemôžu nahradiť...“

Bežná prax na Astronomickom úseku PKO: RNDr. Katarína Maštenová vysvetľuje zvedavým deťom „rukami-nohami“ to, čo by sa jednoducho a oveľa názornejšie dalo ukázať v kupole planetária — ako vzniká zatmenie Slnka. V jednej z dvoch miestností tohto pracoviska, ktoré supluje bratislavskú hvezdáreň, sa takéto žonglovanie opakuje aj dvesto-tristokrát do roka; veď len základných škôl je v Bratislave cez deväťdesiat, a štvrtáci majú v učebných osnovách návštevu hvezdárne a planetária.

Foto: G. Krajčovičová

Astronomického úseku v PKO, dlhoročný pracovník MsNV „stratégiu koncového hráča“? Alebo je bližšie k pravde bývalý primátor Ján Šebík, ktorý vidí príčinu štvrtstoročného pozastavenia v nepriaznivej expertíze z Astronomického ústavu SAV?

Ján Šebík: „Akadémii sme požiadali o posudok vlastne až dodatočne, keď sme podľa predpisov kompletizovali všetky náležitosti súvisiace s definitívnym schválením projektu. Nepredpokladali sme, že by práve astronómovia mohli vyrukovať s výhradami. Paradoxom je, že jediný nepriaznivý posudok na hvezdáreň s planetáriom prišiel práve od nich...“

Čo na to hovorí RNDr. Ján Štohl, CSc., vedecký pracovník AÚ SAV v Bratislave? Začiatkom šesťdesiatych rokov patril k tým, čo sa pre vec novvej hvezdárne a planetária zasadzovali.

zorov premietla aj do spomínanej expertízy, ktorá však nechcela stavbu v nijakom prípade spochybniť.“

Tak alebo onak: MsNV v Bratislave ostalo na krku zariadenie za päť miliónov korún, ktoré sa, ešte nevybalené znehodnocovalo v nevhodných skladoch. Až v roku 1978 ho za zostatkovú hodnotu odkúpil na súčiastky riaditeľ pražskej hvezdárne a planetária dr. Oldřich Hlad. Ďalší nesmelý hlas na podporu bratislavskej hvezdárne zaznel až v roku 1971. Slovenská rada amatérskej astronómie vypracovala dokument, ktorý dr. Pajdušáková postúpila do rúk nového ministra kultúry Miroslava Válka. Tu by sme mohli naše rozprávanie uzavrieť, lebo za posledných pätnásť rokov sa okolo hvezdárne príliš veľa neudialo. Totiž neudialo: nebolo by spravodlivé nespomenúť príčinnosť Astrono-